

# קריאה בדגל

תמר טאובר-פאוזנר ותמר ערב

סמלים אינם יצורים טבעיים, אלא יצירה אנושית תרבותית ואתר עשיר לפרשנות. הנפת דגל ישראל במחאה נגד ההפיכה המשטרית החלה כתגובה על הנפת דגלי פלסטין, אך פתחה משא ומתן מחודש על המשמעויות המיוחסות לדגל. מתוקף זאת נדרש גם עימות עם משמעויות לאומניות שהדגל נטען בהן במרוצת השנים

יוני 2023

הפגנה הראשונה שנערכה במוצאי שבת נגד ניסיון ההפיכה המשטרית הניפו חלק מהמשתתפים דגלי פלסטין.<sup>[1]</sup> מיד עלו מתוך המפגינים קולות מתנגדים שטענו כי אין מדובר בהפגנה נגד הכיבוש או בעד פלסטין. לקולות אלו נוספו כמובן גינויים מחוץ לקהל המוחה, שניסו לסמן את המפגינים כמי שמאיימים על יהדותה של המדינה. הנפת דגל פלסטין נתפסת כאיום על ישראל היהודית אבל לא על ישראל הדמוקרטית, וקבוצה גדולה מן הציבור אינה מוכנה לוותר על החלק הדמוקרטי בסיפור הישראלי. תגובתם של המוחים נגד ניסיון ההפיכה המשטרית לא איחרה לבוא, ובשבוע העוקב נמלא רחוב קפלן בדגלי ישראל.

בהפגנות הבאות הונפו עשרות אלפי דגלים, ובשבועות העוקבים השוק המקומי לא עמד בביקוש. דגלים נוספים הוזמנו והוקם מפעל מאולתר שאליו הגיעו פעילים במחאה כדי להכין דגלים. בכל מוצאי שבת הונחו בפינותיו של רחוב קפלן מצבורי דגלים, ממתנינים לבעליהם החדשים. לכל דגל הוצמדה מדבקה המבקשת בשמו "אנא הביאו אותי לכל ההפגנות", שהעניקה לו באחת חיים וקיום משל עצמו; טשטשה לרגע את היותו חפץ דומם שהוטענו בו משמעות וחיים, פלרטטה עם תהליך ה"טבעון" החמקמק שעוברות צורות סימבוליות. המאמץ העיקש של תומכי ההפיכה לסמן את המפגינים כעוכרי ישראל הצטרף לרצון של מאות אלפי המפגינים להיאבק על דמותה של המדינה, ודגל ישראל נעשה כהרף עין למייצג התביעה של ישראל הדמוקרטית והליברלית. במילים אחרות, אין לפתור את העניין כאילו מדובר בהנפה לעומתית, כי אם בתביעה מחודשת על המשמעויות שמיוחסות לנושא הדגל.

“שנים תיעבתי את הדגל, ועכשיו אשכרה בא לי לתלות על הרכב. לא נרגעתי אתמול בהפגנה עד שהשגתי דגל. הזיה”, סיפרה מפגינה. אמירות דומות נשמעות תכופות בקרב חלקים נרחבים בציבור המזוהה עם עמדות דמוקרטיות-ליברליות, קבוצה גדולה של אנשים שעד עתה הסתייגו מלהביע הזדהות עם הסמלים הלאומיים והדגל בראשם. נשיאתו של הדגל על ידי מאות אלפי אזרחים ואזרחיות ישראלים שמפגינים עתה היא פעולה כפולה: הפקעה ותביעה מחודשת. ראשית, היא מפקיעה את הדגל מידיה של קבוצה המבקשת לראות את ישראל כיהודית יותר מאשר דמוקרטית - מידיהם של מי שמינו עצמם לקבוע את המדדים הבוחנים מיהו אוהב ישראל; עם אלה נמנות קבוצות בימין המתנחלי שהפליא להשתמש בדגל בריטואלים שנעשו עם הזמן מפגן של לאומנות ברוטלית דוגמת מצעד הדגלים בירושלים. שנית, הנפת הדגל מבטאת גם ובעיקר תביעה מחודשת להשיב את רוחה של מגילת העצמאות ובמיוחד להגן על ערכי הדמוקרטיה, המאוימים להירמס ברגל גסה; דרישה להיות אומה בין אומות העולם, לא טובה מהן, לא עם סגולה. מתוקף זאת מובן שנדרש גם עימות עם משמעויות שהדגל נטען בהן עם השנים, שכן התביעה המחודשת מגלמת גם סילוק של משמעויות. אפשר לומר שההטענה מחדש של ערכי הדמוקרטיה בדגל ישראל נעשתה לחלק בלתי נפרד מפרפורמנס החפצים של המוחים נגד ההפיכה המשטרית, הכולל גם שימוש בסמל לאומי נוסף - מגילת העצמאות. השיבה אל הדגל היא מאבק חד-משמעי שדורש להבהיר מהי ישראל דמוקרטית וליברלית ומיהם מגיניה.

## המאבק על הדגל

בימים אלו נראה שעומדת על הפרק שאלה עקרונית, שהמחלוקת בתשובה עליה מקבלת ביטוי חדש בהנפת הדגל: מהי ישראל? מהי ישראליות? קבוצה גדולה של אנשים מרגישה שהישראליות שלה מאוימת, וחבריה מסתופפים תחת הדגל ומיטיבים בו את אחיזתם. על פניו אין מדובר בעניין יוצא דופן, הלוא אין דבר מפליא בישראלים שמניפים את דגל ישראל. אך הזהות הלאומית היא הצהרה ברורה מי אנחנו ובה בעת מי איננו, ולעיתים הנפת הדגל מצהירה בלית ברירה גם על משמעויות שיוצאים נגדן או מבקשים להתנער מהן, והדבר אינו אפשרי.

זה, ככל הנראה, ההסבר הפשוט ביותר לעובדה שבעשורים האחרונים זכה הדגל לשימוש מועט, אם בכלל, בקרב ציבור שמתקשה להשלים עם חלק ממרכיבי התשובה לשאלה מיהי ישראל. העיסוק הגובר בדגל ישראל במחאה מקבל ביטוי בסיקור התקשורתי ובהתייחסויות להיבטים שונים שלו, ומסב את תשומת הלב לתהליך ה"טבעון" שעוברות צורות סמליות - תזכורת לכך שהצורה אינה נפרדת מהתוכן, והתוכן הוא מעשה מתמשך של יצירה תרבותית. כשמסיטים את המבט מהצורה אל מי שמעצבים את תכניה ומטעינים בה משמעויות, נראה שהנפת הדגל נעשתה בימים אלו לפרקטיקה בפני עצמה. הציבור המוחה נגד ההפיכה המשטרית תובע עתה בעלות מחודשת על הדגל, ובזמן קצר אך אינטנסיבי, כדרך של מחאות, רוקם עליו מחדש את ערכיה של ישראל הדמוקרטית והליברלית.

סמלים פוליטיים אינם חיים בריק ואינם מתקיימים מרוקנים מתוכן; דינם הוא לסמל או להתאיין. אי-שימוש בצורה מסוימת כנושאת תוכן מסוים יצהיר כי אין בה עוד צורך, והיא תתפוגג או תאופסן בין דפי ההיסטוריה, עדות למה שסימלה. עצם השימוש בסמל הוא מקור חיוניותו וקיומו, ויש לו פנים רבים: קווי המתאר של הסמל מאכלסים משמעות, ומשמעויות יכולות להתווסף או להיגרע, להצטרף

ולסתור, להתקיים בהיררכיה ולהשתנות. במובן זה, סמלים הם קצת כמו מקומות חניה בתל אביב: תפוסים או לא קיימים, אם לא תופסים אותם - הם נתפסים מייד. אי־אפשר לשמור חניה כפי שאי־אפשר לשמור צורה סמלית. וזה הפרדוקס: כשאיננו משתמשים בדגל, אנחנו אמנם לא מזוהים בכפייה עם משמעויות שאנחנו מתנגדים להן, אבל בה בעת איננו מגינים על המשמעויות שהוא כן מסמל עבורנו. הדגל נותר שם, מתנפנף ברוח, מוכן לכל מטען, משמעות, תוכן ושימוש שמישהו ירצה לעשות בו. תזכורת מטלטלת לכך שסמלים הם יצירה אנושית.

הזיהוי השטחי והשיום של הדגל הלאומי הם לכאורה עניין של מה בכך, אבל המטען שנישא בין קווי המתאר שלו - מה שהוא מסמל לעולם שמחוץ לגבולות האומה וגם לתוכה פנימה - מצוי לעיתים בניגוד גמור לסימול המידי. בעידן מדינות הלאום אין מנוס מהזהות לאומית באמצעות דגל. הדגל הוא סמל לאומי ראשון במעלה, ומעמדו בישראל מעוגן בחוק הדגל. כדרכם של סמלים פוליטיים, יש לו הכוח לאחד וגם לפלג. הוא יכול ליצור תחושת שייכות, לכוון ולהניע לפעולה, והוא גם מבטא את כל אלה. הוא יוצר, מעיד, מבטא ולכאורה אף מתקיים בפני עצמו.<sup>[2]</sup> מעצם הגדרתו הוא נועד לשרת את גבולות האומה. הוא מייצג ויזואלי של משמעויות המשותפות לחברי הקהילה, ובכך הוא מסמן מי משתייכים אליה, אך בעת ובעונה אחת הוא מסמן גם את מי שאינם משתייכים אליה, את מי שהוקעו ומודרים אל מחוץ לה. אנתוני סמית, ממייסדי לימודי תחום הלאומיות, הבהיר בפשטות שמושגים כמו זהות, אותנטיות, אחדות ואחוה מעצבים שפה, המתבטאת גם בסמלים ובטקסים מלאי הבעה. הם מתרגמים תכנים ויוצקים אותם לצורות המוכרות: המנון, מצעד, מטבע, עיר בירה, טקס זיכרון, דרכון, גבול, וכמובן דגל.<sup>[3]</sup> כמו לכל שפה, גם לזו יש רמות שונות והיבטים גלויים יותר ופחות: יצירות לאומיות, גיבורות וגיבורים פופולריים, חפצי פולקלור, ארכיטקטורה, אמנות, קודים צבאיים והליכים חוקיים שחולקים החברים בקהילה היסטורית־תרבותית. הסמלים והטקסים בלתי נפרדים מהעולם שבו אנחנו חיים, ולאמיתו של דבר אנו מקבלים אותם כמובן מאליו. ואולי כאן טמון המפתח להבנת המצב: סמלים אינם יצורים טבעיים, אלא יצירה אנושית תרבותית. כדי להבין טוב יותר את הפרקטיקה כדאי להזכיר כיצד מתנהגים סמלים, או נכון יותר - מה אנחנו עושים איתם.

לתהליך השחיקה של המשמעויות הדמוקרטיות בדגל ישראל אחראים כוחות שונים, ובהם מי שוויתרו על הנפתו משום שהוטענו בו משמעויות ותכנים שהם סירבו להזדהות עימם. במקביל, היו מי שניכסו את דגל ישראל ועיצבו את דמותו כך שתשקף את דמות המדינה שהם מבקשים לממש בשטח. עם הזמן נעשה הדגל לנייר לקמוס לזיהוי פטריוטיזם, וכשזה מגיע לפטריוטיזם - בישראל כמו ברחבי העולם - השמאל הליברלי נחשד מייד. האומנם החשד מוצדק? במסה המפורסמת *Notes on Nationalism* הסביר ג'ורג' אורוול, "בפטריוטיזם אני מתכוון למסירות למקום מסוים ולאורח חיים מסוים, שאתה מאמין כי הוא הטוב בעולם אבל אין לך כל רצון לכפות אותו על אחרים. פטריוטיזם הוא הגנתי מטבעו, צבאית ותרבותית".<sup>[4]</sup> עתה מבקש ציבור רחב, פטריוטי במונחיו של אורוול, שמחזיק בעמדות שונות, בדעות שונות ובזהויות שונות, להתאחד בשם הגנה על הדמוקרטיה. הוא מבקש להפקיע את הדגל ממשמעויות ומריטואלים שהוטענו בו, לסלק אותם ולטעון אותו מחדש בתכנים דמוקרטיים וליברליים. קווי

המתאר של הדגל מתבררים כזירה למשא ומתן מתמשך, וכשיד אחת אינה אוזנת בו, אחרת ממהרת לתפוס את מקומה. במובן זה, אין פלא שהדגל נעשה לסמל המחאה על דמותה של ישראל וכותב עתה פרק בדברי ימיה.

## גלגולי הדגל

קורותיו של דגל ישראל מספרים סיפור. מראשית ימיה של החברה הישראלית ניצב הדגל במרכז חגיגת האומה. בעת ההכרזה על הקמת מדינת ישראל עיטרה את הקיר שמאחורי דוד בן-גוריון תמונתו של חוזה המדינה בנימין זאב הרצל, ומשני צדדיה דגלי מגן דוד בכחול לבן - דגלה של התנועה הציונית. חגיגות ההכרזה לוו בהנפת דגל התנועה הציונית, שבדיעבד נעשה כבר אז, עוד בטרם קיבל הכרה פורמלית, לסמלה המאחד של מדינת הלאום היהודי. ב-12 בנובמבר 1948, אף שהיו מי שהציעו לעצב דגל חדש, היה דגלה של התנועה הציונית לדגל הרשמי של מדינת ישראל. הדגל זהה לדגל התנועה הציונית, אך המסר הסמלי שונה: הוא נקשר לרעיונות חלוציים, צבריות, עבודת אדמה והקרבה למען המולדת. הנפתו קידשה את הישראליות החילונית הציונית, שאותה טיפחה במשך שנים רבות האידיאולוגיה של תנועת העבודה. לימים נוצקו בדגל משמעויות שהפכו אותו למבטא של אידיאולוגיה שמרנית וזיהו אותו עם ערכים יהודיים, מתנחליים ואף לאומניים על חשבון ערכים דמוקרטיים וליברליים. נרמולן של קבוצות קיצון מהציונות הדתית החריף את קידוש הזהות היהודית ואת חזון ארץ ישראל השלמה וזיהוים עם הדגל. חלקים מהציבור הליברלי רחקו מהרעיונות האלה וביקשו להיאחז בערכים דמוקרטיים ולקדם שיח אוניברסלי של זכויות אדם. החברה הישראלית עוסקת בקדחתנות במשמעויות הזהות הלאומית שלה, ונדמה שהמסע לבירורה נמצא עתה, איך לא, בנקודת רתיחה.

הקונפליקט הפנימי על דמותה של ישראל, כפי שהוא מתבטא ביתר שאת בימים אלה, דחק את הדגל להיעשות למייצג של סך הקונפליקטים והבעיות שבה. הדגל הוא בא כוחו של קומפלקס משמעויות ומחלוקות עם אחרים פנימיים. מקומה של אחרות חיצונית בשרטוט גבולות האומה הוא עניין חשוב בשיח הזהות הלאומית, ובמידה מסוימת הוא נדרש מעצם הרעיון הלאומי, שכן מדובר באחרים בני לאום אחר. אך האיום נעשה מורכב שבעתיים כשמדובר באחרות החולקת עימנו קווי דמיון, אם נרצה או לא, אחרות מבית. במחאה הנוכחית מספר הדגל את סיפורו של מאבק פנימי. בניגוד לאחרים פנימיים שאינם מזהים עצמם עם דגל ישראל, כמו הציבור הפלסטיני-ישראלי והציבור החרדי, כאן מדובר בקבוצות המזהות עצמן עם הדגל. בעת הנוכחית נדמה שהדגל לא רק נדחק לשקף את הפילוג הפנימי אלא גם מעמיק אותו: כל קבוצה רואה עצמה כבעלים של הדגל. נשמעות טענות לזכות ראשונים על הדגל, כאילו לקבוצה כלשהי יש מונופול על דמותה של ישראל. אם לא די בכך, עולה עכשיו דילמה גם אצל מי שעד לפני זמן קצר חשבו שיש להם מונופול על הדגל. לפתע הם מצויים בטריטוריה לא מוכרת, אינם יודעים כיצד להתייחס אל הדגל ואפילו נוהגים בו באלימות; מחפשים לו תחליף בדמות סימונו בסרט סגול או הנפת דגל מפלגת הליכוד משל היה מקור עמוק יותר להזדהות ולשייכות.

הדגל עבר מעין הלאמה כפולה ונעשה למייצג של קבוצה מסוימת בתוך האומה. עתה מצטרפים רבים לאחיזה בדגל, ובאופן פרדוקסלי מדגישים את תפקידו המפלג בתוך הקבוצה הלאומית ואת תפקידו המאחד בתוך המחנה הדמוקרטי-ליברלי. הדגל מקרב קבוצות שונות במחנה הדמוקרטי אל מרכז

המחנה ופועל לציפוף השורות. הוא מאחד ציבור רחב והטרונגי, ידיים רבות אוחזות בו, והוא הופך לחפץ שמפעיל ומכוון מחנה שהמכנה משותף שלו הוא השאיפה לישראל דמוקרטית וליברלית. חשיפה לסמלים לאומיים עשויה לקרב אנשים למרכז הפוליטי. ואכן, הציבור המוחה בישראל מבקש להתעלות מעל מחלוקות פנימיות בדבר שאלות מהותיות דוגמת כיבוש, שטחים וביטחון, דת ומדינה. כל הנפה של הדגל היא הנפה כלפי פנים לא פחות מאשר כלפי חוץ, והבהרה כיצד מעוצבת דמותה של מדינת ישראל מבפנים ומיהם הנאבקים על קיומה. הדגל מסמן עתה חלוקה לעמדות מוסריות בדבר גורלה של המדינה.

## היפוך סדרים

אין זו הפעם הראשונה שבה נעשה שימוש לאומי כפול בדגל ישראל. בשנת 2005 הניפו מתנגדי ההתנתקות את דגל ישראל בצבעי כתום-לבן, צבעה של המחאה נגד התנתקות. מדינת ישראל ביצעה את ההתנתקות תחת הדגל הלאומי הכחול-לבן, ואילו ציבור המפונים טען בו, בעזרת הצבע הכתום, התנגדות למהלך. הבידול הוויזואלי אפשר להכיל את הפילוג הפנימי ולבטא את קולה של קבוצה בתוך הקבוצה הלאומית בלי לפגוע באמירה כלל-לאומית. לעומת בידול המאפשר הבעת עמדה מנוגדת מקובל גם בידול שמדגיש קבוצה תומכת - למשל דגל הצבוע בצבע שנקשר עם קבוצה מסוימת כדי להדגיש את הזהות או האידיאולוגיה של הקבוצה, המוכלת בקבוצה הגדולה יותר. כזה הוא דגל ישראל הצבוע ורוד, המאפשר להדגיש קול בתוך הקבוצה הלאומית ולהישאר מוכל בה.

הצורך העז בבידול משמעות מוכר היטב מהשפה העברית, המעידה עליו בדרכים שונות: הדיפרנציאציה בין פורס הלחם לפורש משנתו שכבר פס מן העולם, בידול של מעשה המינוח כמו בין הסדרה לאסדרה או בידול המוצא הארמי או העברי של המילה, ויש כמובן דרכי בידול נוספות. דר-משמעות כמוה כהוראה כפולה ומבלבלת, ואילו הנטייה האנושית למיון מתגלמת באבחנה כי נדרשת הבחנה בין משמעויות כדי להקל על ההבנה. וכך, דווקא הנפת הדגל בצבעיו המקוריים טומנת בחובה להטוט נוסף, והתביעה לבעלות מחודשת על הדגל מתבררת כפעולה מורכבת עוד יותר; אין מדובר רק בהפקעה, בסילוק ובטעינה מחודשת של משמעויות, אלא גם בדרישה לשידוד מערכות ולשינוי הסדרים שהתבססו במשך הזמן ללא הפרעה. השימוש בדגל הלאומי נושא בתוכו כוח המהפך את הסדרים: נשיאת סמלי הלאום שומטת את הקרקע תחת אישומים בדבר הבעת עמדה נגד המדינה ובדבר אי-עמידה בתנאי הסף של הפטריויזם. בלי משים נלווה להנפת הדגל אפקט שמעקר את ההתנגדות למחאה. הקרנה של מגילת העצמאות לפני מופעי תרבות והנפת הדגל בסיומם נעשו לייצוגים של תמיכה בישראל הדמוקרטית והליברלית, ובה בעת הן מושכות את השטיח מתחת לאישומים בהבעת עמדה פוליטית נגד ישראל. היום, יותר מעשרים שבועות מאז תחילת המחאה, נדמה שהתהפכו היוצרות ואי-אפשר לזהות לפי הדגל את תוכנה של ההפגנה.

בערב יום העצמאות ה-75 נדחק לשיאו הבלבול הוויזואלי. דגלים מילאו את המרחב הציבורי, ומתוך מגוון שימושי התבלט תפקידו של זה כאתר להנפת הדגל. עיריית תל אביב הקדימה לתלות את הדגל ברחובותיה, דגלי ענק נמתחו אנכית על בנייני מגורים ועל מוסדות פרטיים. בד בבד גבר העיסוק בנוכחותם של דגלי פלסטין במרחב הציבורי, והמשטרה פשטה על סניף חדש שנצרת כדי להוריד דגל

פלסטיין שהונף במקום. בזמן טקס הדלקת המשואות בהר הרצל נמלא רחוב קפלן בתל אביב בישראלים שהניפו את דגל ישראל. את מרפסות הבתים קישטו דגלים, ואין לדעת מה היה העיתוי המדויק של תלייתם - אם נתלו כדי למחות נגד ההפיכה המשטרית או כדי לחגוג את יום העצמאות. בתום החגיגות, בשעת בוקר מוקדמת, נדד הדגל למחוזות זרים לו: פעילים של "אחים לנשק", התארגנות של מילואימניקים שמתנגדים להפיכה המשטרית, עברו בבני ברק ותלו דגלי ישראל בכניסות לבתים והיכן שנתקלו בגרפיטי נגד גיוס, כדי להביע מחאה ו"לכבוד יום הולדתה של המדינה וכתבת חוזה חדש לחלוקה בנטל".

יום העצמאות חידד דרישה שהביעו קולות רבים בציבור: להגדיר מחדש את דמותה של מדינת ישראל. בזיכרון יעקב אסרה המשטרה לקיים תהלוכה עם דגל המדינה ומגילת העצמאות, משום שהם "הסממנים של המחאה". הגדיל לעשות מפקד המשטרה המקומית כשהשווה ביניהם לחולצה שעליה הכיתוב "כהנא צדק".<sup>[5]</sup> לוח השנה האיץ באנדרלמוסיה הוויזואלית להצטמצם לקונפליקט מהודק: האם הדגל חוגג את מדינת ישראל או שמא הוא מבטא את המחאה? ואולי אין מדובר בקונפליקט אלא בפתרוננו: קם הדבר ונהיה, וביום העצמאות ה-75 של מדינת ישראל התעקשה קבוצה גדולה בציבור הישראלי שלא לבחור בין דמוקרטיה ליברלית לחגיגת המדינה, ולרגע, מזווית מסוימת, התאפשר לה לחגוג את המדינה הדמוקרטית.

## דגל רב-קולי

הנפת הדגל נעשתה לפרקטיקה מרכזית, ולרגעים נדמה שהכול מתנקז אליה. לעומת הנזילות המאפיינת את הדגל במחאה, יש אירועים שאינם מותירים מקום לספק באשר למשמעות הקשיחה שבשמה מונף הדגל. במאי 2021, במהלך מצעד הדגלים בירושלים, נורו משטח עזה רקטות על העיר, ובתגובה לירי פתחה ישראל במבצע "שומר חומות". במאי 2023 פתחה ישראל במערכה נוספת בשם "מגן וחיץ"; במשא ומתן להשגת הפסקת אש הציב הג'יהאד האסלאמי דרישה בפני ישראל שלא לקיים את מצעד הדגלים. בימים שבהם הנפת דגל ישראל מסמנת מחלוקת פנימית על דמותה של המדינה, דרישת הג'יהאד מבהירה כי המרכיב הסימבולי אינו משני לפוליטיקה הישירה.

מצעד הדגלים, שהתחיל בריקוד דגלים, לכאורה, הלך ועטה על עצמו מאפיינים ריטואליים של צעדה כובשת, מפגן מתריס, תהלוכה מטילת אימה המדגישה תפקיד ראשוני של הדגל: סימון כיבוש טריטוריאלי. מצעד הדגלים אינו רק הנכחה של הכוח הכובש כי אם חזרה סימבולית על מהלך השתלטות על שטח, כיבוש חוזר ונשנה של המרחב, שמרפרר גם להשתלטות על שטחים אחרים ומכרסם באפשרות הדמוקרטיה-ליברלית. המצעד מזוהה בעיקרו עם הציונות הדתית, והדגל - לצד דגלי הליכוד ודגלי ארגון להבה המונפים בו - מסמן את השייכות אליה ואל התפיסה המזוהה עימה ביחס לדמותה של המדינה. אלימות פיזית וקריאות "שישרף לכם הכפר" מבהירות כי אין מדובר רק בחגיגות איחוד העיר ירושלים, שממילא יש מי שיראה בהן התרסה, אלא בהקפדה לצעוד דווקא בשכונות ערביות ולהנכיח את הריבונות בהתאם לתפיסתם של הצועדים. שלל הביטויים מאמתים חשש ישן של מתנגדי המצעד ושל שומטי הדגל עד למחאה הנוכחית: ניסיון לכפות על ישראל חזון גזעני משיחי.

במצעד הדגלים יוצר הדגל מבט אחיד ויציב, משמש כרטיס כניסה מחייב: מי שנושא את הדגל במצעד משייך עצמו לקבוצה התובעת לממש את חזון ארץ ישראל השלמה. קיומו של המצעד הוא תזכורת שנתית לאיום על דגלה של ישראל הדמוקרטית והליברלית. לעומת זאת, במחאה מייצג הדגל מבט לא אבסולוטי. הוא מטשטש גבולות והבחנות בין קבוצות בעלות תפיסות שונות, שמזהות עצמן עם הדמוקרטיה הליברלית; הוא מבקש לרכז ולמשוך אל המרכז, לכרוך יחד את הקבוצות הללו, לאפשר מרחב נשימה, לחבר אך לא להאחיד. רב־קוליות היא מאפיין מרכזי וחשוב של סמלים פוליטיים, והנפת הדגל במחאה אינה משולה להסכמה עם כל מה שהוא מייצג. במידה מסוימת ההפך הוא הנכון: הנפת הדגל היא החלפת ההימנעות ממנו על שום מה שהוא מייצג, במאבק פעיל לעיצוב מה שהוא מייצג.

## פרפורמנס עשיר

כמו כרוניקה ידועה מראש, נכתב כעת פרק חדש וטעון בסיפור המימוש והקיום התרבותי והסמלי של האומה. סמל, ובפרט סמל לאומי, הוא אתר עשיר לפרשנות. יש בו תכנים קונצנזואליים ותכנים מתחרים או מתנגדים. כפועל יוצא, הנפת דגל ישראל במחאה חושפת במכוון את מראית העין של הקוננזיציה ופותחת משא ומתן מחודש על המשמעויות המיוחדות לדגל, שחלקן אינן אלא ניסיון השתלטות של קבוצות קיצון. הריטואליזציה של הדגל, השימוש בו, הנפתו, דגלי הענק, הדגלים הצבועים ורוד ושלל המניפולציות הוויזואליות על דימוי המקור - מגן דוד שוקע, מגן דוד שקודקודיו נפרדו והתפזרו בים ומומשלים לסנפירי כרישים החגים זה סביב זה - מאפשרת פרפורמנס חפצים עשיר, שמביא עימו צורות טקסט חדשות ועימן אפשרויות חדשות לביקורת ולדיון. הדגל לא רק משקף ומסמן, אלא הופך לסוכן פעיל. כבר עתה ברור כי חשיבותם של הנפת הדגל ועיצוב המשמעויות שבו מתעלים אל מעבר לגבולות המחאה: המאבק המתנהל על דמותה של המדינה מכיר בכך שלתוצאה שלו תהיה חשיבות מתמשכת; הדגל הוא חלק בלתי נפרד מדרכה של אומה לספר לעצמה ולאומות אחרות מי היא, ומי אינה. הדגל הוא אינדקס וארכיון פעיל. בוויכוח המתמשך על הצלחתן של מחאות עולה מן השטח עדות אמפירית, ויש להכיר בה: מרגע שהדגל זוהה כסמלה של מחאה הדורשת להסתכל על החברה הישראלית כעל מערך של הצגות קולקטיביות, המסמלות זהות משותפת שבסיסה דמוקרטי - כך יהיה מעתה בכל פעם שבה הוא יונף.

## הערות שוליים

[1] בשבעה בינואר 2023 התקיימה ההפגנה הראשונה נגד ההפיכה המשטרית. בדיעבד נעשתה ההפגנה הזאת לראשונה בהפגנות מוצאי שבת, שכן מאז נערכת מדי שבוע הפגנה מרכזית ברחוב קפלן בתל אביב והפגנות נוספות בעשרות מוקדים ברחבי הארץ. בשעת כתיבתן של שורות אלו ההפגנות מוסיפות להתקיים והיקפן מתרחב.

[2] Rebecca E. Klatch, "Of Meaning and Masters: Political Symbolism and Symbolic Action," Polity

Anthony D. Smith, *National Identity*, London: Penguin, 1991 <sup>↑</sup>[3]

George Orwell, *Notes on Nationalism*, London: Penguin, 2018 [1945], p. 2 <sup>↑</sup>[4]

<sup>↑</sup>[5] טל שניידר, "תושבי זכרון יעקב עתרו לבג"ץ לאחר שהמשטרה אסרה עליהם לקיים תהלוכה עם "סממני מחאה" ביום העצמאות", *זמן ישראל*, 24.4.2023.

---

תמר טאובר־פאוזנר היא ד"ר למדע המדינה ומלמדת בבית הספר לממשל וחברה במכללה האקדמית תל אביב־יפו. היא חוקרת סמלים ומיתוסים פוליטיים ומתמחה בעריכה של אוצרות עכשוויות. תמר ערב היא ד"ר לאנתרופולוגיה ומלמדת בבית הספר לממשל וחברה במכללה האקדמית תל אביב־יפו. חוקרת תרבות חומרית והגירה.

---